

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเริ่มเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวในด้านเศรษฐกิจ โดยวัดได้จากการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2505-2509) จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ซึ่งมีนโยบายที่สำคัญคือการกำหนดอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) ทำให้มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เป็นปัจจัยในการผลิตเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดความเสื่อมโทรมในสิ่งแวดล้อมทั้งวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ จนกระทั่งถึงช่วงต้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวอย่างมาก โดยหวังได้เงินตราต่างประเทศมากที่สุดภายใต้แผน "Visit Thailand Year" ผลทำให้ประสบปัญหาเสื่อมโทรมของทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว ดังนั้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) จึงกำหนดนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งต้องอาศัยการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของทุกฝ่าย คือภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน โดยใช้แนวคิดที่เรียกว่า "การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม" (อภิวัฒน์ ชีรวาสน์, 2543)

ด้วยวัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก จึงส่งผลให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจรวมของประเทศ โดยรายได้จากการท่องเที่ยวสูงเป็นอันดับหนึ่งตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา (ดวงตา จตุพร) ในปี พ.ศ. 2539 รายได้จากการท่องเที่ยวของประเทศไทยสูงถึง 219,364 ล้านบาท เทียบมูลค่ารายรับนี้กับมูลค่าการค้าภาคบริการ รายรับจากการท่องเที่ยวมีสัดส่วนเกินกว่าร้อยละ 50 ของราคาภาคบริการ และประมาณร้อยละ 10-12 ภาคการค้าสินค้าและบริการ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2541)

โดยในอดีตการท่องเที่ยวมักเป็น Mass Tourism นักท่องเที่ยวจะเดินทางไปเที่ยวแบบ Industrial Tourism (ชัย ธีระพันธุ์ 2537, อ่างในเดชา ไต้สูงเนิน) โดยรับแรงในการเที่ยวชมสถานที่ต่าง ๆ ตามที่บริษัททัวร์ได้จัดไว้ให้ (ส่วนการท่องเที่ยวสมัยใหม่เป็นการท่องเที่ยวที่มีรูปแบบการจัดการแบบใหม่ คือ มุ่งเน้นการแลกเปลี่ยนและอนุรักษ์สภาพแวดล้อม วัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ให้ผลกระทบน้อยที่สุด และชุมชนมีส่วนร่วมอย่างน้อยที่สุดคือ รายได้อย่าง

ยุติธรรม มิใช่เป็นเพียงอุตสาหกรรมที่ดักตัวเองผลประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียวเช่นที่ผ่านมาในอดีต (วรรณพร วณิชชานุกร, 2540)

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของนักท่องเที่ยวในปัจจุบัน และแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวแบบใหม่ที่ผลกำไรไม่ได้ขึ้นกับขนาดเศรษฐกิจอีกต่อไป แต่นักท่องเที่ยวจะนิยมเดินทางท่องเที่ยวด้วยตนเองหรือเป็นกลุ่มเล็ก ๆ มีความเอื้ออาทรต่อสภาพแวดล้อมและอนุรักษ์ธรรมชาติ (Poon, 1994 อ้างใน เดชา ไต้งสูงเนิน) การท่องเที่ยวแบบนี้เรียกกันว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-tourism) ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่มีหลักการที่จะทำให้เกิดความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว (ซึ่งต้องพิจารณาในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสังคม/วัฒนธรรม) องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ คือ (1) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีจุดสนใจหลักอยู่ที่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและ/หรือวัฒนธรรมที่คงความดั้งเดิมบริสุทธิ์ห่างไกลจากความเจริญแบบสังคมเมือง (2) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อสังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ สัตว์ป่า (3) เป็นรูปแบบที่ควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยว และ (4) เป็นรูปแบบให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ และได้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจให้มากที่สุด

ด้วยเหตุนี้รัฐบาลไทยโดยกระทรวงมหาดไทยและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จึงพยายามให้มีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมากขึ้น ดังจะเห็นโครงการที่เน้นไปยังชุมชนที่มีธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของตนเป็นสำคัญ เช่น หมู่บ้านศรีวงส์ จังหวัดนครศรีธรรมราช โครงการนำร่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก หรือการพัฒนาแหล่งโบราณคดี บ้านปราสาท ตำบลปราสาท อำเภอเนินสูง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น โดยทั้งหมดชุมชนจะมีส่วนร่วมตั้งแต่การประชุมร่วมกันเพื่อหาปัญหา คือ ความยากจน ต้องการยกระดับความเป็นอยู่ของชีวิตให้ดีขึ้น อยากให้คนอื่นมาแบ่งปันความสุขสมบูรณ์ในธรรมชาติ มีส่วนรับรู้ความสวยงามในวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ช่วยกันร่างโครงการ ตกลงนำโครงการให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้าน โดยมีกิจกรรมเยี่ยมชมกลุ่มกิจการของกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มจักสาน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มทอผ้า ชมศิลปะดนตรีพื้นบ้าน และวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของสังคมชนบทและความหลากหลายของวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของเผ่าต่าง ๆ อาทิเช่น หมู่บ้านกระเหรี่ยงที่ห้วยฮี้ ตำบลลุง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเป็นกิจกรรมค่อนข้างใหม่ของไทยเรา

สำหรับการศึกษาคำนี้ผู้ศึกษาได้เลือกพื้นที่บ้านแม่กำปอง หมู่ที่ 3 ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่สำหรับการศึกษา เนื่องจากหมู่บ้านนี้อยู่ห่างจากตัวจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 50 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางโดยรถยนต์ประมาณชั่วโมงครึ่ง สภาพภูมิประเทศ

โดยทั่วไปเป็นภูเขาสูงชัน มีความสูงเหนือระดับน้ำทะเลระหว่าง 1,300-1,700 เมตร ปัจจุบันยังคงสภาพป่าค่อนข้างสมบูรณ์รอบหมู่บ้านเป็นป่าผสมที่มีความหลากหลายของพืชพรรณ อาทิ ป่าเต็งรัง ป่าไผ่ ป่าดิบเขา และป่าสน รวมทั้งยังมีความหลากหลายของสัตว์ป่า ประชาชนในบ้านแม่กำปองเป็นชาวล้านนาเชียงใหม่ เรียกว่า คนเมือง ปัจจุบันหมู่บ้านแม่กำปองกำลังเป็นหมู่บ้านเป้าหมายของการท่องเที่ยว ทั้งภาคราชการ ภาคเอกชน ตลอดจนสมาคมโรตารีล้านนาเชียงใหม่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ร่วมกันส่งเสริมให้ชุมชนดำเนินการเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการร่วมมือกับนักพัฒนาการ เช่น การฝึกอบรมสื่อธรรมชาติ มัคคุเทศก์ท้องถิ่น และการเตรียมความพร้อมทางกายภาพ เช่น การปรับปรุงขุมป่าหมู่บ้าน ห้องน้ำ การปรับปรุงภูมิทัศน์ ที่จอดรถ เตาเผาขยะ ป้ายสื่อความหมาย และแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ คือ น้ำตกแม่กำปอง เป็นต้น จึงเหมาะที่จะพัฒนาให้บ้านแม่กำปองเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ นอกจากนี้หมู่บ้านแม่กำปองยังมีธุรกิจบ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วมเพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยวอีกด้วย ทั้งนี้ให้ผู้ศึกษาสนใจธุรกิจบ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วมว่ามีการจัดการที่เหมาะสมอย่างไร เพื่อจะได้นำผลการศึกษาที่ได้มาใช้ในการปรับปรุงการจัดการบ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วมของหมู่บ้านและพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) เพื่อศึกษาศักยภาพและความพร้อมด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและธุรกิจบ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วมของหมู่บ้านแม่กำปองในปัจจุบัน
- 2) เพื่อศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคในการจัดการธุรกิจบ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วมของหมู่บ้านแม่กำปอง
- 3) เพื่อเสนอแนะแนวทางการจัดการที่เหมาะสมกับธุรกิจบ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วมของหมู่บ้านแม่กำปอง

1.3 ขอบเขตในการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาดังนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่และประชากร

เนื่องด้วยหมู่บ้านแม่กำปองตั้งอยู่ในหุบเขาที่แวดล้อมด้วยป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ มีอากาศเย็นสบายตลอดปี มีความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนที่เป็นแบบดั้งเดิมที่มีอาชีพ

เกษตรกรรมโดยการปลูกและแปรรูปเมี่ยง รวมถึงความมีอัธยาศัยดีและความกระตือรือร้นของชาวบ้านที่จะแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับผู้มาเยือน โดยจัดให้บริการบ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วม (โฮมสเตย์) ทำให้ผู้ศึกษาต้องการศึกษาการจัดการธุรกิจบ้านพักแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่หมู่บ้านแม่กำปอง หมู่ที่ 3 ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อที่จะได้ทราบปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน อันจะนำไปสู่แนวทางการจัดการบ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วมที่เหมาะสมของชุมชนแห่งนี้ด้วย ประชากรที่ใช้ในการศึกษามี 3 กลุ่ม คือ

- 1) กลุ่มประชาชนที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่ แบ่งเป็น
  - 1.1) ผู้นำทางการและไม่ใช่ทางการ
  - 1.2) ประชาชนในพื้นที่
  - 1.3) สมาชิกในกลุ่มโฮมสเตย์
- 2) กลุ่มนักท่องเที่ยวที่ใช้บริการและคาดว่าจะใช้บริการ
- 3) กลุ่มนักธุรกิจ เจ้าของสถานประกอบการที่กำลังทำธุรกิจโฮมสเตย์ในเชียงใหม่

1.3.2 ขอบเขตเนื้อหา

ได้มุ่งศึกษาเฉพาะด้านธุรกิจบ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วม โดยแบ่งเป็น

- 1) ศึกษาศักยภาพและความพร้อมของธุรกิจบ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วมของหมู่บ้าน
- 2) ศึกษาการดำเนินงานและการตลาดธุรกิจบ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วม โดยคำนึงถึงสภาพการณ์ของหมู่บ้านดังนี้
  - ศักยภาพการรองรับของชุมชนหรือแหล่งท่องเที่ยว
  - การดำเนินงานให้บริการบ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วม
  - แนวทางการตลาด
  - ปัญหาและอุปสรรค
- 3) ศึกษาหาแนวทางการจัดการบ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับหมู่บ้านแม่กำปอง

1.4 คำนิยามศัพท์

การท่องเที่ยวศึกษาวิถีชีวิตโดยพักอยู่กับชาวบ้าน (Homestay) คือ รูปแบบการท่องเที่ยวซึ่งนักท่องเที่ยวได้เข้าพักอาศัยและร่วมทำกิจกรรมปกติประจำวันรวมกันกับชาวบ้าน มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมประเพณีซึ่งกันและกัน

ความเข้มแข็งของชุมชนด้านการมีส่วนร่วม คือ การที่มีคนในชุมชนร่วมกันทางเศรษฐกิจหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนที่เกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกัน โดยมุ่งให้ความร่วมมือในด้านความคิดริเริ่มและวางแผน ตัดสินใจดำเนินการ ติดตามการดำเนินงาน ซึ่งทั้งชุมชนร่วมกันเป็นเจ้าของกิจกรรม ดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจโดยตนเองหรือกลุ่ม ประเมินผลและประชาสัมพันธ์โดยตนเองหรือกลุ่ม

แนวทางพัฒนาบ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วม คือ แนวทางที่เหมาะสมในการจัดการเวลา ทรัพยากรส่วนที่เหลือจากการดำเนินชีวิตปกติ เพื่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับผู้มาเยือน อันก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในถิ่นที่อยู่ สัมมาอาชีวะของตนและสังคม และได้มาซึ่งการมีรายได้เสริม โดยอนุรักษ์สภาพแวดล้อม ชนบทธรรมเนียมประเพณี ธรรมชาติ และวิถีชีวิตให้คงอยู่ตลอดไป ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ชาวบ้านทิ้งถิ่นที่อยู่และมีความภูมิใจในศักดิ์ศรีของการเป็นมนุษย์

สภาพความพร้อม หมายถึง ระดับของสถานการณ์ที่ชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ได้ โดยพิจารณาจากการคมนาคม การเข้าใจในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อมที่เป็นสื่อการท่องเที่ยว การตลาด การลงทุน และการจัดการเชิงธุรกิจ

การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนร่วมจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนบ้านแม่กำปอง โดยมีได้บังคับและมีเป็นการทำในลักษณะการทำงานร่วมกัน การดำเนินงานร่วมกันในการคิดวางแผน และตัดสินใจ ปฏิบัติการ ประเมินผล และรับผลประโยชน์ร่วมกัน ได้แก่ ระดับการมีส่วนร่วมในรูปแบบและกระบวนการ

การสนับสนุน คือ นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยว นโยบายการท่องเที่ยวของสำนักงานส่งเสริมการท่องเที่ยว (ททท.) กฎระเบียบระดับสากล นานาชาติ และแผนงานของรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี

แนวทางการพัฒนารูปแบบ คือ แนวทางการจัดการหรือแผนดำเนินการทำธุรกิจท่องเที่ยวเชิงนิเวศ-อนุรักษ์ อันมีโฮมสเตย์เป็นสิ่งอำนวยความสะดวก

การจัดการแหล่งท่องเที่ยว กระบวนการดำเนินงานและการจัดการด้านการตลาดของพื้นที่หมู่บ้านแม่กำปอง